

VIRTUS

26 | 2019

Michel Hoenderboom

Steekpenning of welkomstgeschenk?

De strijd voor eerherstel van Gerrit Burchard en Adolf Hendrik van Rechteren¹

55

Rond de jaren 1720 werd Gerrit van Rechteren voor de Raad van State gedaagd. Hij werd ervan beschuldigd steekpenningen te hebben aangenomen in zijn hoedanigheid van gouverneur van Doornik. Samen met zijn machtige broer Adolf Hendrik van Rechteren probeerde Gerrit de beschuldiging van zich af te schudden. Wat kan deze rechtszaak en de lange nasleep ons vertellen over de dunne scheidslijn tussen corruptie en giftcultuur in de vroegmoderne politiek?

In de zeventiende en achttiende eeuw bepaalden informele regels het speelveld van de bestuurder. Het ontbreken, of in ieder geval het beperkte belang, van formele regels was kenmerkend voor de vroegmoderne tijd. René Huiskamp stelde: 'Aan het feit dat corruptie in de vroegmoderne tijd formeel-juridisch een eenduidige betekenis had, is evenwel niet de conclusie te verbinden dat het politiek gedrag consequent aan de inhoud van de plakkaten getoetst werd'.² Als bureaucratische normen niet leidend waren voor de handel en wandel van vroegmoderne magistraten, wat was dan wel het ethische raamwerk waarbinnen zij te werk gingen?

1 Dit artikel is een grondige bewerking van een hoofdstuk uit mijn Engelstalige dissertatie die ik in eigen beheer heb uitgegeven: M.P. Hoenderboom, *Scandal, politics and patronage. Corruption and public values in the Netherlands (1650-1747)* (s.l., 2013).

2 R. Huiskamp, 'Tussen centrum en periferie. Giften en corruptie in de vroegmoderne politiek', *Volkskundig Bulletin*, 21 (1995) 30. Vgl. N.Z. Davis, *The gift in sixteenth-century France* (Oxford, 2011) 145; J.I. Engels, *Die Geschichte der Korruption. Von der Frühen Neuzeit bis ins 20. Jahrhundert* (Frankfurt am Main, 2014) 70-71.

Allegorie van de gevaren van corruptie. Het onderschrift luidt: 'Myn, en Dyn, verdryuen door onmatich begeren, Die zoete Liefde, Eendracht, Vred, en Vrees des Heeren' (gravure, Theodoor Galle, naar een anonieme kunstenaar, uitgegeven door Philips Galle, circa. 1600; coll. ThePrintsCollector, Langenboomseweg 57, 5411 AT Zeeland)

De belangrijkste informele regel was het bewaren van de bestuurlijke eendracht. Harmonie fungeerde namelijk als de hoeksteen van een stedelijk-politiek waardensysteem waar regenten zich aan spiegelden, niet alleen in de Republiek der Nederlanden maar in heel Europa.³ Volgens Judith Pollmann werd 'het bewaren van vrede en "liefde" in de stedelijke gemeenschap [...] gezien als de primaire taak van stadsbestuurders'.⁴ Bestuurders moesten het vooral met elkaar eens zijn. De idee dat verdeeldheid een nuttige politieke betekenis kon hebben kwam pas later in zwang. Toch was discussie onvermijdelijk. Zogeheten 'particularisme' was een gevolg van de be-

3 J. Pollmann, 'Eendracht maakt macht. Stedelijke culturoidalen en politieke werkelijkheid in de Republiek', in: D. Bos, M. Ebben en H. te Velde, ed., *Harmonie in Holland. Het poldermodel van 1500 tot nu* (Amsterdam, 2007) 145.

4 Ibidem.

stuurlijke inrichting van de Republiek. In een versnipperd bestuurlijk landschap beriepen steden, Staten en andere instituten zich voortdurend op hun oude rechten en privileges ter bescherming van politieke, commerciële of religieuze belangen. Uiteenlopende belangen creëerden een politieke cultuur die was gebaseerd op onderhandeling en overtuiging, het vinden van consensus en het sluiten van compromissen. Niettemin bleef de roep om eendracht en politieke deugd bestaan. Tweedracht had namelijk niet alleen een politieke, maar ook een morele lading. De menselijke gemeenschap werd gezien als een lichaam, waarbij de bestuurders – logischerwijs – het hoofd uitmaakten. Zij werden geacht met één stem te spreken. Een lichaam met twee (of meer) hoofden was onwenselijk. De daaruit voortkomende tweedracht zou slechts leiden tot wanorde, redeloosheid en eerverlies. Volgens tijdgenoten was tweedracht het gevolg van eigenbaat – corruptie lag op de loer – en daarom onvereenigbaar met de publieke zaak, de *res publica*.⁵

Hoewel harmonie de hoeksteen was van de morele keuzes van vroegmoderne bestuurders, ontbrak een eenduidige definitie van corruptie. Zowel informele spelregels als rechtsregels vormden het ethische raamwerk waar magistraten mee moesten werken. Het ene waardestelsel was daarbij niet minder belangrijk dan het andere. Beide waardestelsels konden ook met elkaar botsen, de zogeheten *Normenkonkurrenz*, waardoor bestuurders moesten leren omgaan met verschillende en soms tegenstrijdige verwachtingen.⁶

De giftencultuur was eveneens vol tegenstrijdigheden. Natalie Zemon Davis verwoordde dit treffend in haar studie over giften in zestiende-eeuws Frankrijk:

On the one hand, people relied on gift-systems to create solidarity with each other, to mark and soften relations, to acknowledge services, to get goods around, and to seek protection, alliance, and advancement. On the other hand, gift relationships were the source of intolerable obligation and of accusations of corruption.⁷

5 Pollmann, 'Eendracht maakt macht', 134-151; Engels, *Die Geschichte der Korruption*, 74; J.L. Price, *Holland and the Dutch Republic in the seventeenth century. The politics of particularism* (Oxford, 1994) passim; J. de Jong, *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van regenten in de 17de en 18de eeuw* (Utrecht, 1987) 34; A.Th. van Deursen, *De last van veel geluk. De geschiedenis van Nederland, 1555-1702* (Amsterdam, 2005) 140; N. Randerad en D.J. Wolfram, 'De Nederlandse bestuurscultuur in historisch perspectief', in: F. Hendriks en Th. Toonen, ed., *Schikken en plooiën. De stroperige staat bij nader inzien* (Assen, 1998) 35-45; W. Kickert en J. Hakvoort, 'Public governance in Europe. A historical-institutional tour d'horizon', in: O. van Heffen, W. Kickert en J. Thomassen, ed., *Governance in modern society. Effects, change and formation of government institutions* (Dordrecht, 2000) 229.

6 H. von Thiesen, 'Korruption und Normenkonkurrenz. Zur Funktion und Wirkung von Korruptionswürfen gegen die Günstling-Minister Lerma und Buckingham in Spanien und England im frühen 17. Jahrhundert', in: J.I. Engels, A. Fahrmeir en A. Nützenadel, ed., *Geld – Geschenke – Politik. Korruption im neuzeitlichen Europa* (München, 2009) 91-120; H. von Thiesen, 'Korrupte Gesandte? Konkurrierende Normen in der Diplomatie der Frühen Neuzeit', in: N. Grüne en M. Slanicka, ed., *Korruption. Historische Annäherungen an eine Grundfigur politischer Kommunikation* (Göttingen, 2010) 205-220; Engels, *Die Geschichte der Korruption*, 70-72.

7 Davis, *The gift*, 165.

In de Republiek was de uitwisseling van giften vaak verboden in plakkaaten. Het door de Grote Vergadering uitgevaardigde ‘Placaet, jegens ’t presenteren ende nemen van verboden giften ende gaven’ van 1 juli 1651 verbood het aanbieden en aannemen van giften door leden van de hoge regering en andere Generaliteitscolleges.⁸ Giften waren formeel-juridisch dus (meestal) uit den boze. In een wereld geregeerd door patronage was de praktijk echter anders. Betalingen aan hoogwaardigheidsbekleders op een vaste dag, bijvoorbeeld kerstmis of nieuwjaar, geschenken aan personen bij hun aantreden of ‘vereringen’ als dank voor verleende diensten vervulden in de vroegmoderne bestuurscultuur juist een belangrijke rol.⁹ Huiskamp spreekt wat betreft het geven en ontvangen van giften van een dubbele moraliteit, die van de reciprociteit en de ‘moraliteit van de markt’. Het regelmatig uitwisselen van giften was voor mensen allereerst de manier voor het onderhouden van onderlinge relaties. Het marktaspect was zichtbaar in de verwachting bij de gever van een toekomstige tegenprestatie of verkrijging van een specifiek voordeel.¹⁰ Volgens Huiskamp was het:

binnen het politieke bedrijf niet de gift op zich [...], die als bedreigend en corrumperend werd gezien, maar de mate waarin die gift afbreuk deed aan de grenzen van het publieke domein die binnen de samenleving waren afgebakend. Vooral op het moment dat de grenzen van dit domein weerlegd dreigden te worden, werden giften ‘giftig’.¹¹

Wanneer politiek gedrag niet steeds werd vergeleken met de inhoud van de plakkaaten, en giften op zich niet als corrumperend werden gezien, wat waren dan de morele grenzen die overschreden moesten worden om van corruptie te worden beschuldigd?¹²

Eerder onderzoek richtte zich op een beter begrip van de historische dimensies van corruptie. Afzonderlijke schandalen in het lokale bestuur waren onderwerp van aandacht, maar ook schandalen op het Generaliteitsniveau. Met name de corruptie van Cornelis Musch, de beruchte griffier van de Staten-Generaal, spreekt tot de verbeelding.¹³ Meer systematisch onderzoek richtte zich op corruptie en publieke moraliteit in de periode 1648-1940. Voor het tijdvak 1648-1747 stonden met name Hollandse magistraten in het brandpunt van de belangstelling.¹⁴ Over de grens, en zonder uit-

8 Vgl. Huiskamp, ‘Tussen centrum en periferie’, 29.

9 Huiskamp, ‘Tussen centrum en periferie’, 34; Vgl. Davis, *The gift*, 142-143.

10 Huiskamp, ‘Tussen centrum en periferie’, 28.

11 Huiskamp, ‘Tussen centrum en periferie’, 50.

12 Vgl. Davis, *The gift*, 142.

13 R.M. Dekker, ‘Corruptie en ambtelijke ethiek in historisch perspectief’, *De Gids*, 149 (1986) 116-121; N. Japikse, ‘Cornelis Musch en de corruptie van zijn tijd’, *De Gids*, 72 (1907) 498-553; G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* (Den Haag, 1991); R. Huiskamp, ‘Een corruptiezaak in de achttiende-eeuwse Meijerij van ’s-Hertogenbosch’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 17 (1991) 73-97.

14 NWO-project ‘Under construction. The genesis of public value systems’. Naast mijn eigen dissertatie voor de periode 1648-1747 resulteerde dit project in nog twee andere dissertaties: A.D.N. Kerkhoff, *Hidden morals, explicit scandals. Public values and political corruption in the Netherlands (1748-1813)* (s.l.,

puttend te zijn, was corruptie onderwerp van aandacht in de vorm van vergelijkend onderzoek tussen verschillende Europese landen waaronder Nederland.¹⁵ Corruptie was ten slotte onderdeel van onderzoek naar een variëteit aan onderwerpen zoals staatsvorming, patronage, giften, rechtspraak, misdaad en ‘compositie’, de mogelijkheid om door middel van betaling strafvervolgning af te kopen.¹⁶ Voor een beter begrip van het corruptieschandaal van Gerrit van Rechteren, gouverneur van Doornik, waarop wij nu onze aandacht zullen vestigen, is dus voldoende materiaal aanwezig.

Gerrit Burchard van Rechteren

Gerrit Burchard baron van Rechteren (1663-1738) zou in 1719 worden benoemd tot gouverneur van de barrièrestad Doornik. Hij stamde af van de roemruchte Gelders-Overijsselse adellijke familie Van Rechteren en was heer van Noorddeurningen en vanaf 1711 lid van de Ridderschap (een adellijk bestuurscollege) van Overijssel. Daarnaast diende hij onder andere als luitenant-generaal van de cavalerie en als gouverneur van Doornik (1719) en Breda (1724-1734).¹⁷ De barrièrestad Doornik, waar Gerrit van Rechteren korte tijd zou dienen als militair bevelhebber, vervulde een belangrijke rol in de verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden tegen Frankrijk. Na afloop van de Spaanse Successieoorlog waren de Rooms-Duitse keizer Karel VI en de Republiek overeengekomen een gedeelde verantwoordelijkheid te dragen voor deze verdediging. De Republiek kreeg een aantal barrièresteden, maar niet zoveel als zij gehoopt had. De barrière van 1715 strekte zich uit van Veurne in naar oosten, via Fort Knokke, Ieper, Waasten, Menen en Doornik tot Namen. In deze steden hadden de Staten-Generaal het recht om militaire bevelhebbers te benoemen.¹⁸ De aanstelling van Gerrit van

59

2013) en D.B.R. Kroeze, *Een kwestie van politieke moraliteit. Politieke corruptieschandalen en goed bestuur in Nederland, 1848-1940* (Hilversum, 2013). Een monografie gebaseerd op deze drie dissertaties zal verschijnen bij Cambridge Scholars Publishing: A.D.N. Kerkhoff, D.B.R. Kroeze, F.P. Wagenaar en M.P. Hoenderboom, *A history of Dutch corruption and public morality (1648-1940)*.

15 Engels, *Die Geschichte der Korruption*.

16 Inzake compositie zie: L. Hovy, ‘Schikking in strafzaken in Holland tijdens de Republiek’, *Nederlands Archievenblad*, 84 (1980) 413-429; Wat betreft corruptie en recht zie: F. Egmond, ‘Recht en krom. Corruptie, ongelijkheid en rechtsbescherming in de vroegmoderne Nederlanden’, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 116 (2001) 1-33; Voor corruptie en patronage zie: G.H. Janssen, *Creaturen van de macht. Patronage bij Willem Frederik van Nassau (1613-1664)* (Amsterdam, 2005) 207-212 en G.H. Janssen, ‘Patronage en corruptie. Publieke en private rollen van een stadhouder in de Republiek’, *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2 (2005) 47-67; Inzake corruptie en staatsvorming zie: W.P. Blockmans, ‘Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985) 231-247; Voor corruptie en giften zie: Huiskamp, ‘Tussen centrum en periferie’, 27-58.

17 Historisch Centrum Overijssel, Zwolle (HCO), Archief Huis Almelo (AHA), voorwoord, 5.2.1., genealogie van het geslacht Van Rechteren en Van Rechteren Limpurg.

18 J.I. Israel, *De Republiek, 1477-1806* (Franeker, 2001) 1070-1083; O. van Nimwegen, ‘The Dutch barrier. Its origins, creation and importance for the Dutch Republic as a great power, 1697-1718’, in: J.A.F. de Jongste en A.J. Veenendaal, ed., *Antonie Heinsius and the Dutch Republic 1688-1720. Politics, war, and fi-*

Gerrit (of Gerhard) Burchard van Rechteren (1663-1738) (doek, anoniem, 1725; RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag, IB nummer 30799)

Rechteren als gouverneur van Doornik zou echter van korte duur zijn. Als gevolg van beschuldigingen van corruptie moest hij zich verantwoorden voor de Raad van State.

Centraal stonden zogeheten ‘congratuliën’ of ‘wellekomsten’, welkomstgiften die bestuurders ontvingen na hun aanstelling of na terugkeer na lange afwezigheid. Gerrit van Rechteren had kort na zijn benoeming tot gouverneur welkomstgiften aangenomen van de magistraat (het stadsbestuur) van Doornik en twee belastingpachters van de accijnzen op tabak en brandewijn. De nieuwe gouverneur had daarnaast te maken met oplopende spanningen, waarover later meer, tussen de garnizoenssoldaten en de belastingpachters en het stadsbestuur van Doornik. Gerrit van Rechteren was uiteindelijk zelfs genoodzaakt zijn soldaten in bescherming te nemen tegen de pachters en het stadsbestuur. Waarom was het gedrag van gouverneur Van Rechteren problematisch in de ogen van de Raad van State? De rechtsregels waren voor Gerrit

---

nance (Den Haag, 2002) 147-175; O. van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid. Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* (Amsterdam, 2002) 11-36.

van Rechteren in ieder geval duidelijk. Op grond van een resolutie van de Staten-Generaal mocht hij als gouverneur van Doornik geen ander inkomen genieten naast zijn traktement, in wat voor vorm dan ook.¹⁹ Tegelijkertijd waren (welkomst)giften onderdeel van de vroegmoderne bestuurscultuur en *het* middel voor het onderhouden van onderlinge relaties.²⁰ Kortom, wat kan het corruptieschandaal van Gerrit van Rechteren bijdragen aan onze kijk op corruptie in de vroegmoderne tijd? Daarvoor zal allereerst in kaart moeten worden gebracht aan welke buitensporigheden Gerrit van Rechteren zich zou hebben overgegeven.

Oplopende spanningen

De korte aanstelling van Gerrit van Rechteren als gouverneur van Doornik ging gepaard met grote onrust. Een korte voorgeschiedenis is vereist om uit leggen waar het precies mis ging. Op 2 augustus 1710 vaardigden de Staten-Generaal een resolutie uit over het traktement en de mogelijke bijverdiensten van commandeurs en officieren van de barrièresteden. De commandeur van Doornik zou tienduizend gulden per jaar ontvangen en daarnaast gratis huisvesting. De resolutie vermeldde nadrukkelijk dat het traktement alle andere vormen van inkomen uitsloot waar commandeurs, officieren en hun bedienden aanspraak op zouden kunnen maken, gebaseerd op wat zij van de stad en de citadel in het verleden hadden genoten of wat tot dan toe de praktijk was geweest.²¹ De Staten-Generaal hadden een hoger inkomen toegekend aan de gouverneurs, commandeurs en majoors van de barrièresteden in vergelijking met hun collega's die geleverd waren in de Republiek. Deze hogere beloning moest voorkomen dat de militairen in de barrièresteden iets zouden ontvangen naast hun traktement ten nadele van de steden of het omliggende platteland, die niet de Republiek maar een andere landsheer toebehoorden.²²

Er was echter iets misgegaan in Doornik. In een brief van 20 mei 1719 klaagden de stadsbestuurders van Doornik aan de Raad van State over de excessen en de misstanden onder de soldaten van het garnizoen van Doornik die schadelijk waren voor het heffen van de accijnzen op brandewijn en tabak. Deze accijnzen waren één van de belangrijkste bronnen van inkomen voor de stad Doornik, die het als gevolg steeds moeilijker had om te voldoen aan zijn verplichtingen jegens de landsheer. De stad

19 Nationaal Archief, Den Haag (NA), Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (ASG), inv.nr. 3371, 2 aug. 1710; tevens: NA, ASG, inv.nr. 3382, 17 mei 1714.

20 Vgl. I. Thoen, *Strategic affection? Gift exchange in seventeenth-century Holland* (Amsterdam, 2007) passim.

21 NA, ASG, inv.nr. 3371, 2 aug. 1710; tevens: NA, ASG, inv.nr. 3382, 17 mei 1714.

22 *Missive van den Raad van Staate der Vereenighde Nederlanden, aan haar ho. mo., raakende de sententie, den 22 Maart 1720 gewesen tegen Gerard Burchard baron van Regteren generaal major ten dienste der Vereenigde Nederlanden en gouverneur van Doornyk, en de memorie, daar tegen overgegeven aan haar ho. mo: den 11 april 1720 door Adolph Hendrik graaf van Regteren, &c. met eenige bylagen* (Den Haag, 1720).

worstelde inmiddels met betalingsachterstanden waardoor er spanningen waren ontstaan tussen de stad Doornik en de plaatsvervanger van de gouverneur van de Oostenrijkse Nederlanden, Hercule-Louis Turinetti, markies van Prié. In de stad Doornik zelf waren de zaken flink uit de hand gelopen. Gedurende de nacht zwierven groepen soldaten rond met vuurwapens en sabels, die de belastingpachters en hun dienaren buiten de stad aanvielen terwijl de laatstgenoemden hun werk probeerden te doen. Hierdoor waren de pachters gedwongen om zichzelf te verdedigen. In de nacht van 17 op 18 mei 1719 werden verscheidene dienaren aangevallen door een groep van zeven of acht gewapende soldaten terwijl zij smokkel probeerden te voorkomen. De soldaten hadden de bepaling dat zij 's nachts niet naar buiten mochten overtreden. De dienaren van de pachters verdedigden zichzelf waardoor enkele soldaten gewond raakten. Één van de gewonden kwam uiteindelijk te overlijden. De stadsbestuurders gaven aan dat de dienaren hier geen schuld aan hadden omdat zij zich enkel hadden verdedigd terwijl zij hun werk deden.²³

62

De Raad van State besloot een onderzoek in te stellen. Op grond van zijn commissie om informatie te verzamelen in Doornik rapporteerde landsadvocaat Simon Schaap in december 1719 aan de Raad. Volgens Schaap hadden de belastingpachters van de accijnzen op tabak, brandewijn en jenever aanzienlijke geldbedragen gegeven aan de gouverneur en de hoge officieren om te garanderen dat zij de accijnzen succesvol konden heffen. In ruil voor de welkomstgiften verwachtten de belastingpachters dus de verkrijging van een specifiek voordeel, de door Huiskamp zo genoemde 'moraliteit van de markt'. Toen de belastingpachters zich realiseerden dat hun giften niet het gewenste effect hadden, en het smokkelen en de ontduiking van de accijnzen zelfs toenamen, zouden zij met het geven van giften zijn gestopt. Hierna was de relatie tussen het garnizoen en de belastingpachters snel verslechterd.²⁴ De landsadvocaat meldde ook dat de dienaren van de belastingpachters op 13 september 1719 door de lokale rechter waren vrijgesproken voor hun rol in het overlijden van een soldaat van het garnizoen. Gouverneur Van Rechteren had zich volgens Schaap echter niet neergelegd bij deze ongunstige uitspraak. Enkele dagen na het vonnis waren tien dienaren teruggekeerd naar de stad Doornik waar zij in opdracht van de gouverneur waren gearresteerd, op een bedreigende manier ondervraagd en 21 dagen vastgezet onder miserabele omstandigheden, in donkere kelders waar het stonk en vochtig was.²⁵ Hoewel landsadvocaat Schaap dit niet expliciet vermeldde, leek het erop dat de stad Doornik van gouverneur Van Rechteren af probeerde te komen door een klacht tegen hem in te dienen bij de Raad van State. Achterliggende politieke verhoudingen speelden waarschijnlijk een belangrijke rol bij de beschuldigingen van corruptie tegen Gerrit van Rechteren. Mogelijk hoopte het stadsbestuur

23 NA, Inventaris van het archief van de Raad van State (ARS), inv.nr. 740, 20 mei 1719.

24 NA, ARS, inv.nr. 743, 7 dec. 1719; Huiskamp, 'Tussen centrum en periferie', 28.

25 NA, ARS, inv.nr. 743, 7 dec. 1719.

van Doornik op de aanstelling van een nieuwe gouverneur die de stad wel zou helpen bij het heffen van de stadsaccijns en het tegengaan van de smokkel onder de soldaten. Zo zouden de betalingsachterstanden van de stad Doornik weggewerkt kunnen worden.

Een rechtszaak

Na bestudering van het rapport van Simon Schaap stelde de Raad van State vervolging in tegen gouverneur Gerrit van Rechteren. Ook andere militairen, de kolonels Van Vrybergen en Doijs, auditeur-militair Lakeman en kapitein De Vassy, moesten zich verantwoorden voor het aannemen van giften of hun rol in de omstrede arrestatie, ondervraging en opsluiting van de dienaren van de belastingpachters. De ondervraging van Gerrit van Rechteren door de Raad van State richtte zich onder andere op door hem ontvangen geldbedragen. Van Rechteren erkende dat het niet toegestaan was om iets te ontvangen, onder wat voor naam of voorwendsel ook, naast zijn traktement. Hoewel het gedrag van bestuurders in de vroegmoderne tijd niet altijd aan de inhoud van plakkaats werd getoetst, was Gerrit van Rechteren dus wel bekend met het bestaan van de resolutie van de Staten-Generaal uit 1710. Hij wist dat hij als gouverneur geen ander inkomen mocht genieten naast zijn traktement. Het leek er echter op dat deze formeel-juridische norm pas een rol speelde bij de beoordeling van de bestuurlijke handel en wandel van de gouverneur *nadat* de onderlinge verhoudingen in Doornik waren verstoord en beschuldigingen van corruptie hadden geleid tot een rechtszaak. De Raad van State vroeg de gouverneur of hij een geldbedrag had ontvangen van twee belastingpachters van de accijnzen op tabak en brandewijn, en zo ja, hoeveel. Gerrit van Rechteren antwoordde dat, nadat hij gouverneur van Doornik was geworden, hij welkom geheten was door twee personen die in zijn gunst trachtten te komen. De mannen bleken belastingpachters te zijn die hem een gift van honderd ducats²⁶ hadden aangeboden. De belastingpachters hadden verklaard dat zij deze gift ook aan de voorganger van Van Rechteren, generaal Murray, hadden gegeven. Gerrit van Rechteren had de gift eerst geweigerd, maar liet weten dat hij zich over deze praktijk zou laten informeren. Nadat gouverneur Van Rechteren had ontdekt dat zijn voorganger inderdaad een gift had geaccepteerd, had hij het geldbedrag aangenomen. Van Rechteren bekende ook dat hij een gift van de magistraat had ontvangen in de vorm van twee obligaties ter waarde van 3800 gulden. De magistraat had deze gift ook aan de voorgangers van Van Rechteren gegeven, de gouverneurs Albemarle en Murray. De Raad van State wilde weten om wat voor reden de gedaagde deze bedragen had ontvangen. Had hij in ruil hiervoor toegezegd de belastingpachters te steunen tijdens het heffen van

63

²⁶ Een *ducaton* of *dukaton* was een zilveren munt ter waarde van 63 stuivers. 20 stuivers waren één gulden waard. Een *ducaton* was derhalve fl. 3,15.

de accijns? De gouverneur verklaarde echter dat de giften simpelweg welkomstgeschenken waren.²⁷

Hoewel giften deel uitmaakten van de vroegmoderne bestuurscultuur brachten ze wel een zekere wederkerigheid met zich mee of de verwachting van een toekomstige tegenprestatie, de al eerder vermelde ‘moraliteit van de markt’. De belastingpachters verwachtten van de gouverneur van Doornik dat hij in ruil voor de door hen gegeven gift de pachters zou helpen bij het heffen van de accijns en de smokkel onder zijn soldaten zou tegengaan. In tegenstelling tot giften die werden gegeven om een langdurige relatie te bestendigen, waren geschenken in geld met een eenmalig karakter controversieel. Geldbedragen werden sowieso sneller in verband gebracht met corruptie dan andere geschenken.²⁸ De welkomstgiften die Gerrit van Rechteren aangeboden waren, waren echter ook door zijn voorgangers aangenomen. Daarnaast hoopten de belastingpachters en de magistraat van Doornik met deze giften de al langer bestaande relatie met het in de stad gelegerde garnizoen te bestendigen en uit te bouwen. Wanneer daadwerkelijk sprake was van een gift met een eenmalig karakter, kon snel ophef ontstaan. In 1661 probeerde Andries Hessel van Dinther het ambt van baljuw van Beijerland terug te kopen door via een advocaat zijn opvolger Cornelis de Witt een aanzienlijke geldsom aan te bieden. Hessel van Dinther was zijn ambt kwijtgeraakt na beschuldigingen van corruptie en een rechtszaak voor het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. Cornelis de Witt riep de hulp in van zijn broer, de raadpensionaris Johan de Witt, om te voorkomen dat geruchten zouden ontstaan dat hij het aanbod zou hebben aanvaard.²⁹

64

In maart 1720 veroordeelde de Raad van State Gerrit van Rechteren. De Raad was van oordeel dat gouverneur Van Rechteren op buitensporige wijze zijn invloed had misbruikt. Hij werd voor een jaar geschorst als gouverneur van de stad en de citadel van Doornik, waarnaast zijn traktement hem ook voor een jaar werd onttrokken. Van Rechteren moest tevens het tweevoud terugbetalen van de beide sommen die hij had ontvangen, de honderd zilveren ducats en het bedrag van 3800 gulden, dit alles ten behoeve van de Generaliteit. Ten slotte werd hij veroordeeld tot het terugbetalen van alle gemaakte juridische kosten.³⁰ De veroordeling van Gerrit van Rechteren was

27 NA, ASG, inv.nr. 12548.502, stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met de geschillen tussen Adolf Henrick, graaf van Rechteren, en Gerard Burchard, baron van Rechteren, generaal-majoor en gouverneur van Doornik, ter eenre, en de Raad van State ter andere zijde, wegens het vonnis door de Raad van State uitgesproken tegen de gouverneur van Doornik, 1720-1721.

28 Janssen, *Creaturen van de macht*, 210-211; Vgl. Engels, *Die Geschichte der Korruption*, 78.

29 Hoenderboom, *Scandal, politics and patronage*, 59.

30 NA, ARS, inv.nr. 2534, 22 maa. 1720, 28 maa. 1720, 29 maa. 1720, 30 maa. 1720; *Sententien van de Raad van Staate der Vereenighde Nederlanden tegen Gerard Burchard baron van Regteren, generaal major ten dienste der Vereenigde Nederlanden en gouverneur der stad en citadelle van Doornyk, en Adriaan van Vrybergen, collonel van een regiment te voet ten dienste der Vereenighde Nederlanden, en commandeur van de citadelle van Doornyk, mitsgaders Nicolaas Laqueman, junior, auditeur militair te Doornyk. Gesententieert den 22, 28 en 29 maart 1720* (Den Haag, 1720).

slechts het begin van een groot publiek schandaal. De familiebanden van gouverneur Van Rechteren zouden hierbij een belangrijke rol spelen.

Een behulpzame broer

Een oudere broer van Gerrit van Rechteren, Adolf Hendrik van Rechteren (1656-1731), was één van de meest invloedrijke personen in de provincie Overijssel. Sinds 1674 was hij heer van Almelo en in 1680 werd hij lid van de Ridderschap van Overijssel. Adolf Hendrik maakte carrière. Hij was lid van de Admiraliteit van Rotterdam (1681-1684), gedeputeerde van de Staten-Generaal (1693-1731, met een onderbreking van circa veertien jaren), drost van Vollenhove (1701-1705) en drost van Salland (1705-1731). De drost van Salland, die tevens fungeerde als voorzitter van de Provinciale Staten, werd beschouwd als de meest invloedrijke magistraat van Overijssel. Daarnaast was Adolf Hendrik buitengewoon gezant naar de keurvorst van Mainz (1701), gedeputeerde te velde (1702-1703, 1708) en buitengewoon gezant naar de geassocieerde Kreitsen en de keizer te Wenen (1705-1712). In 1705 werd hij zelfs verheven tot graaf van het Heilige Roomse Rijk.³¹

65

In verscheidene brieven deed Gerrit van Rechteren een beroep op zijn broer Adolf Hendrik voor hulp om het vonnis van de Raad van State teniet te doen. Een beschermheer of invloedrijk familielid was van groot belang, ook in andere corruptieschandalen. Stadhouders Willem III benoemde bewust cliënten, waaronder Jacob van Zuylen van Nijevelt, baljuw van Rotterdam en Lodewijk Huygens, drost van Gorinchem, om zijn belangen te behartigen in verschillende steden. Soms maakten deze luitenants het door hun machtige positie te bont. In geval van beschuldigingen van corruptie dankten zij hun aanblijven of terugkeer, of in ieder geval de benoeming in een ander ambt, vaak aan ingrijpen door de stadhouder.³²

Voor de gouverneur van Doornik was het dan ook cruciaal dat hij een beroep kon doen op zijn invloedrijke broer, Adolf Hendrik van Rechteren. In het geval van Gerrit van Rechteren was niet alleen zijn reputatie in het geding. De familie-eer moest ook beschermd worden. Gouverneur Van Rechteren berichtte zijn broer onschuldig te zijn. Hij hoopte dat Adolf Hendrik niet teleurgesteld zou zijn over de kwestie, maar Gerrit van Rechteren was bang dat het oordeel van de Raad van State stand zou hou-

31 HCO, AHA, voorwoord, 5.8 Tak Rechteren Almelo; D.P.M. Graswinckel, 'Adolf Hendrik van Rechteren, heer van Almelo, staatsman en diplomaat 1656-1731', in: T.J. de Vries, W.A.P. Smit en S.J. Fockema Andreae, ed., *Overijsselse portretten* (Zwolle, 1958) 95-121. Voor meer over de familie Van Rechteren: J. Streng, 'Hausmacht en Republiek. De graven Van Rechteren en de heerlijkheid Almelo tijdens het oude bewind', in: A. Gevers, C. Gietman, Y. Kuiper en H. Ronnes, ed., *Mensen van adel. Beelden, manifestaties, representaties. Opstellen aangeboden ter gelegenheid van het afscheid van Albert Mensema als archivaris bij het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle 14 September 2007* (Hilversum, 2007) 119-138; Meer over Adolf Hendrik van Rechteren: C. Trompetter, 'Heerlijk bewustzijn bij Zeger en Adolf Hendrik van Rechteren', in: Gevers e.a., ed., *Mensen van Adel. Beelden, manifestaties, representaties*, 139-146.

32 Hoenderboom, *Scandal, politics and patronage*, 51-68, 69-88, 89-114.

Adolf Hendrik van Rechteren (1656-1731) (gravure en ets, Jacob Houbraken naar Roelof Koets (II) en Hendrik Pothoven, uitgegeven door Isaak Tirion, Amsterdam, 1749-1759; coll. Rijksmuseum, Amsterdam, nr. RP-P-OB-48.448)

den. Hij eindigde de brief aan Adolf Hendrik door te benadrukken dat hij naar zijn weten nooit iets had gedaan tegen zijn eed of plicht.³³ De gouverneur hoopte dat zijn broer, de drost van Salland, meer vrienden zou vinden zodat het recht zou zegevieren. In de correspondentie met zijn broer liet Gerrit van Rechteren zijn opvattingen zien over de aanvaardbaarheid van kleine douceurs voor de gouverneur en de hoge officieren van Doornik. Hij hoopte dat deze praktijken zouden blijven bestaan aangezien de

33 HCO, AHA, inv.nr. 225, brieven ingekomen bij Adolf H. van Rechteren betreffende persoonlijke aangelegenheden, 1677-1730, 12 mei 1720.

giften van belang waren voor het onderhoud van drie inwoners van Doornik die bij hem in dienst waren.³⁴ Uit de brieven van Gerrit van Rechteren aan zijn broer komt de indruk naar voren dat hij van mening was te goeder trouw te hebben gehandeld toen hij zich de welkomstgiften liet welgevallen. Hij berichtte zijn broer Adolf Hendrik dat de welkomstgift van oudsher aan de nieuwe gouverneur was gegeven. Door de giften aan te nemen vormde Gerrit van Rechteren dan ook geen uitzondering op een reeds bestaande praktijk.³⁵ De gouverneur van Doornik legde de nadruk op traditie (en niet op bureaucratische normen) om de ontvangen giften te rechtvaardigen. Gerrit van Rechteren vestigde in de correspondentie met Adolf Hendrik echter niet de aandacht op de oorzaak van de tweedracht in Doornik: het uitblijven van hulp van het garnizoen bij het heffen van de stadsaccijns, zelfs als soldaten zich schuldig maakten aan smokkel. Hierdoor was de ‘moraliteit van de markt’ in het geding.

Adolf Hendrik van Rechteren was er snel bij om het voor zijn jongere broer en de familiebelangen op te nemen. De graaf schreef in april 1720 een memorie aan de Staten-Generaal die niet alleen werd overhandigd, maar ook gedrukt in de vorm van een pamflet. De graaf klaagde dat zijn broer niet de mogelijkheid had gehad zich goed te verdedigen tegen de beschuldigingen. Door Gerrit van Rechteren te schorsen en hem zijn traktement te onthouden was hij op een onrechtmatige en ongehoorde manier behandeld. Volgens Adolf Hendrik zou de Raad van State niet in staat zijn te bewijzen dat iemand klachten had over het commando van de gouverneur van Doornik. Indien een onpartijdig vonnis zou zijn geveld, zou duidelijk zijn geworden dat het enige oogmerk van de Raad van State was geweest om de gouverneur te beroven van zijn eer en goede naam en om hem uit zijn ambt te zetten. De zaak van Gerrit van Rechteren had daarom plaats moeten vinden voor gecommiteerden van de Staten-Generaal of een andere competente rechter.

Volgens Adolf Hendrik had zijn broer Gerrit van Rechteren de honderd ducats en de 3800 gulden niet ontvangen door middel van afpersing of pesterijen. De welkomstgift was een *bien venu* die ook door andere commandeurs van Doornik was aangenomen, waaronder luitenant-generaal Murray, de voorganger van Gerrit van Rechteren. Dit is waar Adolf Hendrik van Rechteren de grens stelde: een magistraat mocht een gift ontvangen zolang hij er maar niet zelf om had gevraagd. In geval van een vrijwillig gegeven gift kon er namelijk geen sprake zijn van dwang of afpersing. Acceptatie van de *bien venu* was daarom niet in strijd met de instructie van zijn broer. Daarnaast zou niemand zo dom zijn om een verboden gift te aanvaarden in de aanwezigheid van zo veel getuigen. Adolf Hendrik stelde dus ook een tweede grens: een gift moest niet heimelijk gegeven worden.³⁶ In zijn vergelijkende studie naar de ge-

34 HCO, AHA, inv.nr. 225, brieven ingekomen bij Adolf H. van Rechteren betreffende persoonlijke aangelegenheden, 1677-1730, 11 mei 1720.

35 HCO, AHA, inv.nr. 225, brieven ingekomen bij Adolf H. van Rechteren betreffende persoonlijke aangelegenheden, 1677-1730, 13 feb. 1721.

36 A.H. van Rechteren, *Memorie van Adolph Henrik, graeff van Rechteren, vryheere van Almelo en Vriesen-*

schiedenis van corruptie in verschillende Europese landen zegt Jens Ivo Engels iets vergelijkbaars over giften aan ambtsdragers in Duitse steden: ‘Sie [Giften] galten auch nicht per se als korrumpierend, vorausgesetzt, sie wurden öffentlich übergeben.’³⁷ Gerrit van Rechteren was volgens Adolf Hendrik daarom te goeder trouw toen hij zich de welkomstgiften liet welgevalen. Wat opvalt is dat Adolf Hendrik van Rechteren de nadruk legde op informele regels (traditie) om de aangenomen giften te verantwoorden. Formeel-juridische normen ontbraken in de verdediging van zijn broer.

68 De Raad van State toetste het politieke gedrag van Gerrit van Rechteren juist wel aan de inhoud van een resolutie, waarover zo dadelijk meer, om zijn veroordeling te rechtvaardigen. De Raad van State legde zich allereerst niet neer bij de beschuldigingen van Adolf Hendrik van Rechteren en reageerde op zijn memorie van 11 april 1720 in een brief aan alle provincies. De Raad benadrukte het belang van eer en aanzien voor bestuur en justitie. De provincie Overijssel werd verzocht haar onderdaan, Adolf Hendrik van Rechteren, in bedwang te houden, aangezien hij bestuur en justitie had beledigd door zijn memorie te schrijven en te publiceren.³⁸ In een brief aan de Staten-Generaal benadrukte de Raad tevens dat zijn eer onrecht aan was gedaan. De Raad ging in deze brief ook in op de aanvaardbaarheid van giften. De resolutie van de Staten-Generaal van 2 augustus 1710 speelde daarbij een belangrijke rol. De Staten-Generaal hadden namelijk een hoger traktement toegekend aan de gouverneurs, commandeurs en majoors van de barrièresteden in vergelijking met steden in de Republiek. Terwijl de gouverneur van Doornik een traktement ontving van achtduizend gulden,³⁹ kreeg de gouverneur van Maastricht slechts drieduizend gulden. De Staten-Generaal hadden een hoger traktement toegekend aan de militaire staven van de barrièresteden om te voorkomen dat zij nog iets zouden ontvangen naast hun vaste inkomen ten koste van de steden of het omliggende platteland. De barrièresteden behoorden tenslotte een andere landsheer toe, terwijl de Staten-Generaal enkel het recht tot het legeren van garnizoenen bezaten. Gerrit van Rechteren kon daarom niet het excuus gebruiken dat hij enkel het voorbeeld van zijn voorgangers had gevolgd door de giften aan te nemen. In de steden in de Republiek waren deze beperkingen echter niet van kracht. Hier was het gouverneurs en officieren toegestaan om giften te ontvangen naast hun traktement. De reactie van de Raad van State op de memorie van Adolf Hendrik van Rechteren had dus een sterk formeel-juridische inslag, maar wat acceptabel was, was afhankelijk van plaats en context.⁴⁰

---

veen. droste des landes van Zalland, aan haer hoog mogende de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden. Overgelevert den 11. April, 1720 (Deventer, 1720).

37 Engels, *Die Geschichte der Korruption*, 73-74; Vgl. Davis, *The gift*, 144.

38 NA, ARS, inv.nr. 533, 7 mei 1720.

39 De resolutie van de Staten-Generaal van 2 augustus 1710 kende een traktement van tienduizend gulden toe aan de commandeur van Doornik. De achtduizend gulden lijkt daarom een discrepantie te zijn.

40 *Missive van den Raad van Staate der Vereenighde Nederlanden, aan haar ho. mo., raakende de sententie, den 22 maart 1720 gewesen tegen Gerard Burchard baron van Regteren generaal major ten dienste der Vereenigde Nederlanden en gouverneur van Doornyk, en de memorie, daar tegen overgegeeven*

Plattegrond van de stad Doornik, 1709. De stad werd vanaf 29 juni door de geallieerden belegerd en op 2 september ingenomen. Links en rechts van de stad loopgraven en de schietlijnen vanuit de loopgraven (*ets, anoniem, uitgegeven door Gaspard Baillieu, Parijs, 1708-1709; coll. Rijksmuseum, Amsterdam, nr. RP-P-OB-83.307*)

Het geschil tussen de Raad van State en Adolf Hendrik van Rechteren zou zich nog jaren voortslepen. In ieder geval tot en met 1724 werd er over en weer met verwijten gestrooid. Ook de Staten-Generaal en de andere provincies werden betrokken in de strijd van Adolf Hendrik van Rechteren om genoegdoening voor zijn broer. Terwijl de provincie Holland bereid was om op te komen voor de belangen van de Raad van State,⁴¹ koos de provincie Overijssel de kant van Adolf Hendrik. Zijn broer Gerrit van Rechteren probeerde door middel van een brief aan de Staten-Generaal de inbeslagneming van zijn goederen in Doornik op te schorten. Hoewel de provincies

aan haar ho: mo: den 11 april 1720 door Adolph Hendrik graaf van Rechteren, &c. met eenige bylagen (Den Haag, 1720); NA, ARS, inv.nr. 201, 7 mei 1720; Tevens: NA, ASG, inv.nr. 3400, 10 mei 1720.

41 NA, ASG, inv.nr. 3401, 26 okt. 1720.

Gelderland en Overijssel bereid waren het verzoek van Gerrit van Rechteren in te willigen, was Holland hier fel op tegen. Tussen de provincies was sprake van een politiek machtsspel waarbij de Raad van State en Adolf Hendrik van Rechteren zoveel mogelijk provincies aan hun zijde probeerden te krijgen.⁴²

Hoe liep het af met Gerrit van Rechteren? Zijn broer Adolf Hendrik van Rechteren reageerde uiteindelijk in een brief op het aanbod aan zijn jongere broer om de nieuwe gouverneur van Breda te worden. Adolf Hendrik was gereserveerd. Zijn broer Gerrit van Rechteren was al drie jaar bezig met het verkrijgen van genoegdoening in zijn zaak en de indruk moest niet gewekt worden dat de gouverneur van Doornik zich neerlegde bij het vonnis van de Raad van State door deze nieuwe functie te accepteren. Gerrit van Rechteren zou niet gezien moeten worden als iemand die gelukkig zou zijn met deze nieuwe kans. Wat voor garantie was er dat de Raad van State hem niet opnieuw zou beschuldigen wanneer hij in Breda gestationeerd zou zijn? Het moest duidelijk zijn dat de tegenstanders van Gerrit Burchard en Adolf Hendrik van Rechteren te maken hadden met een familie van wie de eer niet te koop was en die haar eigen belangen opzette voor de wetten en de vrijheid van het vaderland.⁴³ Net als zijn tijdgenoten hechtte Adolf Hendrik van Rechteren grote waarde aan eendracht en wees hij op de gevaren van verdeeldheid. Twist was alleen maar schadelijk voor het landsbelang, waar overigens vaak de eigen stad of omgeving mee werd bedoeld:

70

daer doch in dese verre uitsiende constitutie van tijden de eenigheijt en cordaetheijt de Regenten soo hooch nodich was, en dat deselve de handen quaemen in malkanderen te slaen om te bevorderen t geen tot het meest wel wesen van ons lieve vaederlant en dier gekochte vrijheit soude kunne strecken, ende ten dien eijnde elkanderen naer recht en billickeijt te gemoet quamen om met postpositie van eijgen interes en van andere swackheijden het daer toe te brengen.⁴⁴

Uiteindelijk besloot Gerrit van Rechteren in 1723 om de positie van gouverneur van Breda toch te accepteren.⁴⁵ In 1727 werd hij zelfs bevorderd tot de rang van luitenant-generaal van de cavalerie.⁴⁶

Steekpenning of welkomstgeschenk?

Kort na zijn benoeming tot gouverneur van Doornik ontving Gerrit van Rechteren welkomstgiften van de magistraat van Doornik en twee belastingpachters van de ac-

⁴² NA, ASG, inv.nr. 3403, 10 jun. 1721.

⁴³ HCO, AHA, inv.nr. 496, stukken betreffende de schorsing door de Raad van State van Gerrit B. van Rechteren als gouverneur van de stad Doornik en de daarop genomen acties van zijn broer Adolf H. van Rechteren tot herziening van dit besluit, 1719-1724.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ NA, ASG, inv.nr. 3409, 12 apr. 1723.

⁴⁶ Graswinckel, 'Adolf Hendrik van Rechteren', 120.

cijnzen op tabak en brandewijn. Hoewel zijn voorgangers vergelijkbare giften hadden ontvangen, moest gouverneur Van Rechteren zich wegens beschuldigingen van corruptie verantwoorden voor de Raad van State. Waarom was het gedrag van Gerrit van Rechteren problematisch in de ogen van de Raad van State?

Daarvoor moeten we allereerst begrijpen waarom de korte aanstelling van Gerrit van Rechteren als gouverneur kon leiden tot een rechtszaak. De magistraat van Doornik en de pachters van de accijnzen op tabak en brandewijn hadden de pasbenoemde gouverneur welkomstgiften aangeboden. Zij hoopten zo de relatie met het garnizoen, en vooral met gouverneur Van Rechteren en de hoge officieren, te bestendigen en uit te bouwen. In ruil verwachtten de pachters en het stadsbestuur een specifiek voordeel, de door Huiskamp zo genoemde ‘moraliteit van de markt’. Van de gouverneur, de officieren en het garnizoen werd verwacht dat zij zouden helpen bij het heffen van de stadsaccijns en het voorkomen van smokkel, zelfs wanneer soldaten zich hier schuldig aan zouden maken. Burgers die gepakt werden voor smokkel konden voor de lokale rechtbank worden gedaagd, maar dit was niet mogelijk voor soldaten die soortgelijke vergrijpen begingen. Zij moesten voor de krijgsraad komen. Lokale rechters hadden dus geen jurisdictie over het garnizoen.

In de ‘harmonieuze samenleving’ was het bewaren van vrede en liefde de belangrijkste opdracht van iedere bestuurder. Het motto van de Republiek was niet voor niets *Concordia res parvae crescunt*, wat vrij vertaald ‘eendracht maakt macht’ betekent. De harmonie in Doornik werd echter verstoord doordat de welkomstgiften niet het gewenste resultaat hadden. Het door de pachters en het stadsbestuur verwachte voordeel, hulp bij het voorkomen van smokkel, bleef uit. Nadat de verhoudingen ernstig verstoord waren geraakt, besloot gouverneur Van Rechteren zijn soldaten in bescherming te nemen tegen de belastingpachters en de magistraat van Doornik. Gerrit van Rechteren liet na de belangen van de gevers van de giften te behartigen. En dit was volgens Jens Ivo Engels zeer gevaarlijk: ‘Korruptionskritik entzündete sich dann, wenn Erwartungen in Patronage unerfüllt blieben.’⁴⁷ Als gouverneur had Gerrit van Rechteren moeten begrijpen dat de welkomstgiften met een reden (hulp bij het heffen van de stadsaccijns) werden gegeven. Door deze hulp niet te geven voldeed hij niet aan het verwachtingspatroon van de magistraat. De welkomstgiften werden ‘giftig’ doordat het informele systeem van wederzijdse tegemoetkoming afgedankt dreigde te worden.

In geval van tweedracht lag altijd de beschuldiging van regeren voor eigenbaat – oftewel corruptie – op de loer. In Doornik leidden de verstoorde verhoudingen tot een klacht van het stadsbestuur aan de Raad van State. Waarom beklagde de magistraat van Doornik zich tegenover de Raad van State over het functioneren van Gerrit van Rechteren? De magistraat had hier een heel goede reden voor. Als gevolg van de problemen bij het heffen van de accijns worstelde de stad Doornik al langere tijd met betalingsachterstanden aan de landsheer. Politieke verhoudingen speelden om die re-

⁴⁷ Engels, *Die Geschichte der Korruption*, 76.

den een belangrijke rol bij de beschuldigingen van corruptie tegen Gerrit van Rechteren. Mogelijk gaf het stadsbestuur de voorkeur aan de benoeming van een nieuwe gouverneur die wel bereid zou zijn de stad Doornik te helpen bij het heffen van de accijns en het tegengaan van smokkel.

Tot slot vertelt het corruptieschandaal van Gerrit van Rechteren ons iets over de relatie tussen geschreven en ongeschreven regels. Gedrag van bestuurders werd niet consequent getoetst aan de inhoud van plakkaten. De zaak Van Rechteren was hierop geen uitzondering. De resolutie van de Staten-Generaal uit 1710, met daarin een verbod om inkomen te ontvangen naast het traktement, was van beperkt belang voor de dagelijkse handel en wandel van Gerrit van Rechteren. Informele regels bepaalden het speelveld van de vroegmoderne bestuurder. Rechtsregels fungeerden pas als maatstaf voor het bestuurlijk handelen van Gerrit van Rechteren *nadat* de verhoudingen in Doornik waren verstoord en beschuldigingen van corruptie hadden geleid tot een rechtszaak voor de Raad van State. Het vonnis van de Raad had dan ook een sterk formeel-juridische inslag. Het gedrag van Gerrit van Rechteren was problematisch in de ogen van de Raad van State simpelweg omdat hij de resolutie had overtreden waarin het hem was verboden nog iets te ontvangen naast zijn traktement, in wat voor vorm dan ook. Maar belangrijker nog, was dat Gerrit van Rechteren niet in staat bleek om de vrede te bewaren in Doornik.

Michel Hoenderboom

Bribe or welcoming gift?

The struggle for the rehabilitation of Gerrit Burchard and
Adolf Hendrik van Rechteren

Informal rules determined the playing field of the early modern administrator. In the ‘harmonious society’, maintaining peace and concord in the urban community was the most important task of every administrator. In the event of discord, charges of governing for self-interest – or corruption – always lurked around the corner. Governor Gerrit van Rechteren failed to maintain harmony in the city of Tournai. In exchange for their welcoming gifts, the city council and the tax farmers of Tournai expected the governor and the garrison to help them with the levying of city taxes and to prevent smuggling. Governor Van Rechteren did not manage to do this successfully, which meant that he eventually had to answer to the Council of State to allegations of corruption. Only after the discord in Tournai had resulted in a trial before the Council of State, did legal rules serve as a benchmark for the functioning of Gerrit van Rechteren.

73

Michel Hoenderboom (1978) is an independent historian. He studied history and law at Radboud University Nijmegen and Tilburg University. In 2013, he obtained his PhD at the VU University Amsterdam for a study on corruption and public morality in the Dutch Republic, 1648-1747. After his doctoral research, Hoenderboom became a lecturer in Public Administration at a university of applied sciences for several years. He is currently conducting research on the administrative history of the seignury of Lichtenvoorde (1616-1795).

Wagnerstraat 2, 7131 AA Lichtenvoorde, The Netherlands – mphoenderboom@yahoo.com

Houses divided? Noble familial and class connections during the Age of Revolution and Napoleon

9

Mary K. Robinson

'Le mariage m'a toujours fait peur.' Ongehuwde adellijke vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw

27

Evelyn Ligtenberg

Steekpenning of welkomstgeschenk? De strijd voor eerherstel van Gerrit Burchard en Adolf Hendrik van Rechteren

55

Michel Hoenderboom

The politics of presence. Place making among the Swedish iron producers in the county of Västmanland ca. 1750-1850

75

Marie Steinrud

De Belgische orangistische adel, deel II. De rol van de adel in het Belgisch orangisme (1830-1850)

93

Els Witte

